

Георгій Кожолянко
(Чернівці)

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДИ НА ІСТОРИКО- ЕТНОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛАХ

У Декларації про державний суверенітет України (1990) та в Конституції України (1996) зазначається, що держава забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя.

Але як далеко від декларацій і законів до практичного втілення їх у життя! В Україні протягом років її незалежного існування простежується тенденція до ігнорування питання щодо національно-культурного відродження українського етносу, відмова від державної національної ідеї, яка в кінцевому варіанті так і не вироблена, і не затверджена на державному рівні.

В Україні, де українці становлять майже вісімдесят відсотків від усього населення, на державному рівні не визначено й не підтримано української національної ідеї. Замість підтримки української нації пропагується створення політичної нації, що є виправданим хіба що в країнах зі змішаним населенням (США, Канада, Австралія), які сформувались у новий час із переселенців. Відповідно немає належної підтримки щодо відродження українського етносу. В Україні на початку XXI ст. створилась така ситуація, що, наприклад, єврею в Чернівцях і Києві живеться краще, ніж в Ізраїлі, а росіянину краще, ніж у Росії. Лише українцеві на власній автохтонній землі місця не залишилось. Він змушений емігрувати для створення належних умов проживання в Італію, Іспанію, Португалію, Росію, Канаду, США та інші країни. Більше третини працездатного населення Буковини зараз перебуває поза кордонами України.

Варто нагадати й про те, що, за світовими критеріями, країна, у якої населення однієї нації сягає шістьдесяти відсотків, вважається однопатріотичною. Тому прикриття антиукраїнських і денационалістських кроків українськими політичними діячами і на-

віть державними високопосадовцями (віцепрем'єр Д. Табачник в уряді В. Януковича 2006–2007 рр., віцепікер Верховної ради України А. Мартинюк та ін.) посиленнями на багатонаціональність України і необхідність надання представникам окремих національностей (росіянам, наприклад) виключних прав у розвитку національно-культурного життя (упровадження другої державної мови (російської), ведення державної документації українською і російською мовами та ін.) нічим не виправдане.

Життєвий досвід високорозвинених європейських країн показує зовсім протилежну українській картину влаштування економічного і культурного життя їхніх мешканців. Об'єднавшись у кордонах Європи на економічному рівні, ці країни (Франція, Англія, Німеччина, Чехія, Польща, Іспанія та ін.) всіма державними і громадськими засобами пропагують і підтримують мову переважаючої в тій чи іншій країні нації, її етнічну культуру, відповідно і національну свідомість. При цьому даються найширші можливості для існування й розвитку інших народів, які мешкають у цих країнах поряд з корінним етносом.

За роки незалежності (від 1991 р. й до нашого часу) в системі освіти й виховання молодого покоління українців відбулися значні зміни. Українська система освіти шукає шляхи вдосконалення набуття знань учнями шкіл і студентами вищих навчальних закладів. Відповідно й зміст освіти зазнав змін. Виникає запитання, чи ці зміни включають комплекс питань, що покликані формувати патріота своєї країни, українського народу.

Сучасна українська педагогічна наука визначає, що зміст освіти ґрунтується на системі наукових знань, умінь і навичок, у процесі оволодіння якими повинен забезпечуватись усебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їхнього світогляду, моралі та поведінки, підготовка до суспільно-громадського життя та праці [14, с. 99].

У системі освіти України традиційно так склалось, що освітні програми спрямовані на набуття учнями необхідних знань, вироблення певних умінь і навичок з оволодіння систематизованими знаннями про природу, суспільство, людину, виробництво тощо. Вирішення цих завдань створює умови, коли учні та студенти засвоюють багато матеріалу, який, найімовірніше, ніколи їм не знадобиться. Водночас як учнів, так і студентів школа і вузи не готують бути патріотами свого краю, своєї країни, захисниками свого народу.

Навіть порівняно з радянськими часами, освітньо-виховна сфера діяльності школи і вузів багато втратила. Адже в 60–80-х роках минулого століття в системі освіти одне з важливих місць займало виховання моральних якостей людини, які ґрунтувались на моральному кодексі «будівника комунізму» та на інтернаціональних засадах громадянина тодішньої багатонаціональної радянської країни.

Тобто спостерігається таке становище, коли зміст освіти та виховання не зовсім відповідає потребам суспільства, не спрямований на здобуття життєвого досвіду, не формує гідного громадянина України. За період незалежності зміни, що відбулися в галузі освіти України останнім часом, лише поглибили переобтяження навчальних програм та підручників фактичним матеріалом.

Нормативна база формування сучасного змісту освіти в середній школі закладена в Законі України про загальну середню освіту [4].

У 2000 році було розроблено Державний стандарт початкової загальної освіти [11], базовий навчальний план початкової школи, який складається з таких освітніх галузей, як мова та література, математика, здоров'я та фізична культура, технології, мистецтво, людина і світ. У жовтні 2003 року комісією Міністерства освіти і науки затверджено Державний стандарт базової і повної середньої школи, у якому визначено сім навчальних галузей: мова та література, математика, суспільствознавство, природознавство, естетична культура, здоров'я та фізична культура, технології.

Чи звернули увагу на засвоєння учнями нових матеріалів та поглядів, на історію і культуру українського народу, на формування національно-патріотичних почуттів у студентів та учнів у програмах і стандартах української системи освіти? Можна відповісти одним словом: «Ні».

Від 1991 року українська школа зазнала змін та переглядів навчальних програм, підручників та посібників. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 року № 1717 [11] було введено нову сітку годин і нові навчальні програми в перших класах 4-річної початкової школи, які поступово переходять на нові навчальні плани та програми протягом наступних трьох років. Основна і старша школа в перехідний період працюють за 11-річною структурою, але за оновленими навчальними програмами передбачено передумови для профільного навчання в старшій школі, що також підтверджує необхідність створення нових програм і навчальних матеріалів. При цьому залишається незмінною загальна кількість навчального часу для виконання програм (у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня – 175 робочих днів, II–III ступенів – 190). Однак гранично допустиме навантаження учнів за базовим навчальним планом у середній школі III ступеня, наприклад, становить в середньому 33–36 навчальних годин на тиждень згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання», що, порівняно з 1997 роком (30–33), свідчить про збільшення навчального часу [3, с. 13].

Щодо вищих навчальних закладів України, то перехід у 2003 році на систему освіти, відому в Європі як Болонська, призвів до різкого скорочення аудиторного навчального навантаження. При цьому скороченню було піддано предмети й курси, які якраз і покликані формувати національно-патріотичні почуття в студентів (це навчальні курси спеціальності «історія» та «етнологія»: «Етнологія» (18 годин лекцій, 8 годин семінарів), «Українська етнологія» (18 годин лекцій, 8 годин практичних занять), «Українське народознавство» (18 годин лекцій, 18 годин практичних занять)). За новою системою освіти вищої школи тепер студенти самостійно повинні освоювати основні положення цих курсів. Трирічний досвід навчання (з 2004 р.) за новою системою освіти вищої школи показав, що студенти недостатньо оволодівають гуманітарними знаннями. Питання традиційної духовної культури українців залишаються їм на самостійне вивчення, що не завжди виправдано.

Відбулися зміни в низці навчальних дисциплін: підручники історії України оновлено новими фактами, до них додано багато мате-

ріалів, які за часів СРСР не висвітлювалися, у підручниках української та зарубіжної літератури надруковано твори авторів, які раніше не згадувалися, проте цілий ряд ґрунтовних положень витоків українського етносу, джерельної бази давньої історії та культури українців ще свого місця в підручниках і посібниках не знайшли.

Окрім цього, освітні цілі, відображені в законі «Про загальну середню освіту» та стандартах, передбачають, що їх зміст ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, багатокультурності, світського характеру освіти, системності, інтегрованості, єдності навчання й виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави. Таке широке визначення цілей не досить чітко описує кінцеві результати навчання, які мають бути спрямовані на набуття учнями життєвого досвіду, що дозволить дитині навчатися, виконувати соціальні завдання та реагувати на потреби часу і не враховує того, що учні та студенти мають бути виховані в національно-патріотичному дусі.

Більшість гуманітарних дисциплін ставлять за мету оволодіння учнями лише знаннями та вміннями, переважно окресленими словами «знати, мати уявлення», а не чітко визначають, що саме вони повинні вміти застосувати в життєвій практиці [10, с. 209]. Крім того, не ставиться мета оволодіти основними положеннями української національної ідеї, навколо яких уже майже два десятиліття точаться дискусії. Досить показовий приклад, коли група вчених (переважно східних і південних областей), серед них і кілька академіків, очолюваних Петром Толочком, у вересні 2007 року підписались під зверненням, у якому взагалі ставиться питання про відмову від української національної ідеї. Зрозуміло, що це є додатковим аргументом для чиновників Міністерства освіти і науки України щодо проведення відкритого наступу на світоглядні навчальні дисципліни, до яких належать етнологія, народознавство, українознавство.

Не заперечуючи того, що одним із шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його з вимогами часу та сучасними проблемами, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів є орієнтація навчальних програм на набуття ключових знань, умінь, навичок, які б дали змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконува-

ти функції, що підлягають досягненню певних стандартів у галузі окремої професії або виду діяльності, на створення ефективних механізмів їх запровадження та зміну змісту навчальних підручників і посібників, варто звернути увагу і на формування світогляду молодого покоління громадян України. Зробити це можна лише введенням до навчальних програм матеріалів про витoki українського етносу та його багатотисячолітню історію розвитку.

Реалізація змісту освіти повинна допомогти випускникові загальноосвітнього навчального закладу та вишу визначити своє місце в житті, виховати його патріотом свого краю, своєї країни, свого народу. А для цього він має бути конкурентоспроможним, мобільним, уміти інтегруватися в суспільство, бути справжнім громадянином своєї країни, захисником свого народу. Саме цьому покликані сприяти нові навчально-виховні технології: особистісно орієнтована, групова навчальна діяльність, технологія розвиваючого навчання, формування творчої особистості, модульно-рейтингове навчання, нові інформаційні технології. При цьому необхідно звернути особливу увагу на оволодіння учнями і студентами основних засад духовної культури українського етносу.

Для прикладу, можна взяти вузівський навчальний курс «Українська етнологія». Найперше цей курс повинен вивчатися студентами гуманітарного профілю як обов'язковий навчальний курс, а для студентів негуманітарних спеціальностей – за напрямком самостійного вибору студента. При цьому як обов'язковий навчальний курс він має охоплювати ознайомлення студентів з новітніми матеріалами щодо походження українського народу, витоків та розвитку його духовної культури.

Студенти мали б ознайомитись з теорією про існування на теренах України держави, яка виникла ще вісім тисяч років тому. Це час, коли не існувало ні шумерійської, ні давньоіндійської, ні давньоєгипетської цивілізацій. Ця теорія ґрунтується на прийнятому у світовій історичній науці методі дослідження шляхом використання історичної пам'яті народу [12] (усної народної творчості, етнографічних матеріалів з духовної культури: звичаїв сімейної та календарної обрядовості).

В українців були більш давні родичі, відомі як склавини та скоти, венеди й енети, русени й бурси, оріяни та 'орачі'-араторес [15; 17; 18]. При ознайомленні з матеріалами

на цю тему потрібно вказати попередні ланки нашого родоvodu і державності, залучаючи менш відомі джерела [2; 13].

Як свідчать джерела, найдавнішими з усіх слов'янських народів є українці [7; 8; 9]. Серед значної кількості доказового матеріалу виділяється орнаментика українських вишиванок та писанок, яка має аналогії серед прикрас місцевих мисливців на мамонтів, про яких згадують і казки («Про богатиря Димка та його зятя Андрушка» тощо). Давнину витоків українського етносу в більш ніж двадцять тисячоліть наводить «Велесова книга» [2, (2а-б, 46)] та вказує один із міфів Київщини [17]. Є дати й пізніші. 7000–6200 роками до н. е. датується початок найпершої держави Аратти та канонічного зображення Берегині; VII–V тис. до н. е. – «Супойський переказ» козацтва; V тис. до н. е. – виникнення легенди про Золоту очеретину озера Оврут; раніше 3102 р. до н. е. – легенди Савур-могили; не пізніше середини II тис. до н. е. – спогади про (б)рахманів у великодній обрядовості (писанкарстві); від часів Аратти до XVIII ст. існував звичай сватання дівчатами парубків (за писнею «Ой ізйди, місяць...» та ін.) [17].

Ю. Шилов, С. Наливайко та інші [1, с. 98–99; 5, с. 94–98; 6, с. 33; 8, с. 42–57; 16, с. 7–14] відносять трипільську культуру (5400–2200 рр. до н. е.) Дунайсько-Дніпровського регіону до найдавнішої у світі держави Аратти, яка з'явилася близько 6200 (чи 7000) року до н. е. внаслідок угоди про взаємодіювання між північно- та південнопричорноморськими нащадками «свідерців-євразійців». Зокрема, Ю. Шилов указує, що на теренах України початково існувала праіндоевропейська спільнота, ядром якої стала лісостепова Аратта. А оболонкою того ядра став степовий Аріан (близько 5000–1500 рр. до н. е.) – спільнота кочових скотарів, що почала складатися біля кордонів держави своїх родичів-хліборобів [20].

Чи бачимо ми в підручниках з українського народознавства, опублікованих уже в період існування незалежної України, наявність такого навчального матеріалу? В основному підручнику «Українське народознавство» (загальна редакція С. П. Павлюка, Г. Й. Гориня та ін., Львів, 1997 (перше видання); Львів, 2004 (друге видання)), який допущений Міністерством освіти і науки України як посібник для студентів вишів, у розділі «Походження українського народу» зазначається: «Історична наука остаточно ще не з'ясувала багато питань щодо походження українсько-

го народу. Адже, щоб людському колективу сформуватися у таку історичну спільність, як народ, минають століття, протягом яких відшліфовується його самобутність». У цілому така констатація не викликає заперечень, крім хіба визначеного терміна «століття». Але в підручнику і словом нічого не згадано про існування давньої держави Аратти на теренах України. Щодо трипільської цивілізації, яка існувала на теренах України більш ніж два тисячоліття, то в підручнику в одному абзаці вказується, що створили її «місцеві племена неолітичної доби та прийшли з Балканського півострова». Хто засвідчив, що власне завдяки «прийшлим» племенам сформувалась ця культура? Разом з тим у підручнику відсутні відомості про велику культуру трипільських протоміст Майданецького, Тального та ін. Немає в підручнику й матеріалу про археологічні та писемні дослідження не тільки українського, а й світового значення пам'ятки «Кам'яна Могила», що в Запорізькій області, як немає матеріалу про давнє писемне джерело українців «Велесову книгу».

Як немає цих матеріалів у програмах і навчальних посібниках вищої школи, так немає їх і в програмах та підручниках з історії України, історії рідного краю загальноосвітньої школи.

Відомо, що життя людини має матеріальні і духовні складові. Якщо питання матеріальної культури людини як окремої особи чи цілого народу перебуває в полі зору, їм надається належна увага в системі освіти, то більшість питань духовної культури залишилися поза межами навчальних програм.

Світовою практикою і суспільними науками доведено, що кожен народ володіє здобутками духовної культури, які відрізняють його від інших народів, що впливають на суспільну свідомість, формують моральні норми поведінки тощо. Вони передаються з покоління в покоління через звичаєві норми, родовідну пам'ять. Але чи досить цього в наш час, коли простежується поширення урбанізованої, уніфікованої культури, розповсюдження у всьому світі глобалістичних тенденцій, наявні спроби поглинення одних народів іншими з метою розширення впливу окремої країни на певні регіони світу?

Нові тенденції в розвитку світової цивілізації вимагають надання більшої уваги в системі освіти питанням ознайомлення учнів і студентів з основними здобутками традиційної культури українського народу, формування в них умінь і навичок з від-

творення прогресивних, духовно високих, морально змістовних елементів традицій, звичаїв, обрядів.

У цьому контексті має бути обов'язковим вивчення витоків дохристиянських вірувань, традиційної сімейної та календарної обрядовості, елементи яких і до сьогодні суттєво відрізняють духовну культуру українців від інших народів.

Отже, можна зробити висновок, що в освітній сфері потрібно суттєво змінити ставлення до якості змісту освіти та включити до навчальних програм, а відповідно й навчальних підручників, нові матеріали і теоретичні дослідження про походження та традиційну духовну культуру українського народу. Відродження української нації і створення нормальних умов для функціонування інших етносів на теренах України мусить відбуватись через усебічну підтримку українських національних культурних надбань, через державну підтримку української нації. Заради кращого майбутнього суверенної України для кожного її мешканця мусять стати найдорожчими скарбами духовні надбання предків, їхні традиції, свята, які започаткувались у глибині тисячоліть, вони мають знати і з гордістю пишались своєю багатотисячолітньою історією.

Література

1. Білоусько О. А. Україна давня: євразійський цивілізаційний контекст / О. А. Білоусько. – К., 2002.
2. а. Велесова книга / переклад та коментар Б. І. Яценко. – К., 1995.
2. б. Велесова книга / ред. та упоряд. Г. Лозко. – К., 2002.
3. Державний стандарт загальної середньої освіти в Україні. Проект. – К. : Генеза, 1997.
4. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року № 651-ХІV, розділ V, «Державний стандарт загальної середньої освіти». Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради.
5. Кикешев Н. И. Прародины и предки / Н. И. Кикешев. – М., 2003.
6. Кифишин А. Г. Геноструктура догреческого и древнегреческого мифа / А. Г. Кифишин // Образ – смысл в античной культуре. – М., 1990.
7. Кобилух В. О. Українські козацькі назви у санскриті. / В. О. Кобилух. – Л. ; К. ; Донецьк, 2003.
8. Наливайко С. І. Індоарійські таємниці України / С. І. Наливайко. – К., 2004.
9. Наливайко С. І. Таємниці розкриває санскрит / С. І. Наливайко. – К., 2000.

10. Освіта України. Нормативно-правові документи. До II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. – К. : Міленіум. 2001.

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання». Правова бібліотека «Інфодиск» : Законодавство України, 2004 р.

12. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – М., 1981.

13. Славянские Веды / состав. и комм. А. И. Асов. – М., 2004.

14. Фицула М. М. Педагогіка : навчальний посібник. – Видання 2-ге, виправлене, доповнене / М. М. Фицула. – К. : Академвидав, 2005.

15. Шавли Й. Венеты: наши давние предки / Й. Шавли. – М., 2003.

16. Шилов Ю. О. Арійські традиції запорожців / Ю. О. Шилов // Козацьке лицарство – основа національного виховання. – К., 2004.

17. Шилов Ю. Витоки етносу й цивілізації слов'ян / Ю. Шилов // Кайндль Р. Ф. Вікно в європейську науку. – Чернівці, 2005.

18. Шилов Ю. А. Истоки славянской цивилизации / Ю. А. Шилов. – К., 2004.

19. Шилов Ю. Прадавні перекази й заповітні карби козаків України / Ю. Шилов // Етнос, культура, духовність. – Чернівці, 2006.

20. Шилов Ю. А. Прародина ариев: история, обряды и мифы / Ю. А. Шилов. – К., 1995.